

# Sloboda i racionalost u svjetlu evolucionizma kao totalnoga svjetonazora ili: Pitanje o čovjeku u svjetlu stvaranja i evolucije?

*Što je čovjek da ga se spominješ,  
sin čovječji te ga pohađaš.  
Ti ga tek za malo učini manjim od anđela,  
slavom i čašću njega ovjenča,  
njemu pod noge sve podloži.*  
(Heb 2, 6-7)

TONČI MATULIĆ\*

---

UDK: 213:141.5  
211.5  
Izvorni znanstveni rad  
Primljeno:  
19. prosinca 2011.  
Prihvaćeno:  
9. veljače 2012.

**Sažetak:** Autor u članku polemizira s idejom evolucionizma kao totalnoga svjetonazora u svjetlu kršćanskoga shvaćanja čovjeka kao osobe stvorene na sliku Božju. Autor ne polemizira s datostima teorije evolucije u strogim prirodoznanstvenim granicama, nego s teorijom evolucije koja se nameće kao ideologija s hegemonističkim pretenzijama na konačnu istinu o postanku života i čovjeka. U svrhu veće preglednosti i jasnoće izlaganja, članak je podijeljen, osim uvodnoga dijela s nekim epistemološkim pojašnjenjima i zaključne misli, na pet dijelova. U prvomu dijelu razobličuje se zabluda evolucionizma kao totalnoga svjetonazora s naglaskom na jasno razlikovanje razina stvarnosti i načina spoznaje. U drugomu dijelu ističe se strah što ga pobuđuje evolucija te potreba oslobođenja od istoga radi trijeznoga i razboritoga razlikovanja činjeničnoga od fiktivnoga, istinitoga od lažnoga. Treći dio donosi neke polemičke naglaske protiv evolucionizma kao totalnoga svjetonazora, a u idućemu, četvrtomu, dijelu problem se sužava i točnije precizira, dakle vezano za tumačenje i razumijevanje naravi općenito i ljudske naravi posebno. Nakon toga, u posljednjemu, petomu dijelu autor daje kratki prikaz kršćanskoga shvaćanja čovjeka kao bića stvorenoga na sliku Božju u svjetlu biblijske objave, zatim pobliže pojašnjava kršćansko shvaćanje čovjeka kao osobe u svjetlu njezine neuklonjive metafizičke naravi, tj. duhovno-tjelesnoga ili transcendentno-ima-

\* Prof. dr. sc. Tonči Matulić,  
Katolički bogoslovni fakultet  
Sveučilišta u Zagrebu,  
Vlaška 38, 10001 Zagreb,  
Hrvatska, matulic@theo.  
kbf.hr

*netnoga jedinstva. Na temelju tih promišljanja autor u nastavku podsjeća da čovjek kao biološka vrsta 'homo sapiens' uistinu klija odozdo, ali se kao ljudska osoba sa specifičnom metafizičkom naravi rađa odozgo. Budući da tema spada na izazove i probleme odnosa »zakona evolucije« i »zakona stvaranja« u kontekstu nužnoga dijaloga vjere i razuma, odnosno teologije i prirodne znanosti, autor na kraju članka pojašnjava teološko razumijevanje početka, u smislu postanka svijeta, i uzroka stvaranja, u smislu Božje uzročnosti u činu stvaranja i/ili kroz mehanizme i procese evolucije.*

**Ključne riječi:** *evolucionizam, teorija evolucije, prirodna znanost, priroda, stvaranje, teologija, ljudska narav, sloboda, racionalnost, čovjek, ljudska osoba, slika Božja.*

### **Uvod: epistemološka pojašnjenja**

Istina kao *adaequatio rei et intellectus* zahtijeva, prvo, precizno utvrđenu i definiranu stvar-činjenicu (*res*) i, drugo, um (*intellectus*) koji treba biti podudaran ili suglasan s tom činjenicom. Dakle, ni više ni manje od toga, nego razmjer između uma koji spoznaje i stvari koju spoznaje. Poimanje istine kao podudarnosti govori o istini kao apsolutnoj i razmjernoj. Istina je, dakle, neograničena i proteže se na sve stvari bez određenja. No, istina zahtijeva razmjer između ljudskog uma i konkretne stvari. Znamo da neke stvari nadilaze (npr. Bog, vječnost, dostojanstvo), a neke podbacuju (npr. tupa materija) granice ljudskoga uma. Um je stoga istovremeno i neograničen i postavljen unutar razmjernih granica stvari. Ne radi se o protuslovlju. Stvari izvan granica uma ne mogu se zvati na isti način stvarima kao one stvari koje su razmjerne umu. To spoznajno »protuslovlje« ljudski um rješava pomoću analogije. Sve stvari nisu iste, ne sudjeluju na isti način i s istim intenzitetom na savršenstvu Bitka i, posljedično, ne nalaze se ni na istom stupnju savršenstva. Stvari zahtijevaju ne samo vrstovno, nego i stupnjevito razlikovanje radi ispravnoga razumijevanja. To je prvo pravilo koje imamo na umu u obradi teme sloboda i racionalnost u svjetlu evolucionizma. Imamo tri stvari: slobodu, razum i evoluciju. Da bismo ih ispravno shvatili u njihovu među-odnosu, potrebno je jasno definirati *stvar (res)*, a zatim utvrditi *razmjer (proportio)* između stvari i uma prema uvjetu istinitosti u podudarnosti uma i stvari. U našim promišljanjima težište stavljamo na pitanje o čovjeku, kao razumskom i slobodnom biću, pred izazovima evolucionizma kao totalnoga svjetonazora.

Drugo važno pravilo tiče se načina (*modus*) na koji ljudski um spoznaje neku stvar. Aristotelovsko-tomistički aksiom *nihil est in intellectu quod prius non fuerit in sensu* – ništa nije u umu što prije nije bilo u osjetilu, zadovoljava, ovako ili onako, sve one suvremenike koji konačnom, imanentnom, prirodnom, materijalnom pripisuju apsolutno značenje i vrijednost. Nema nikakve sumnje da se umna sposobnost maloga djeteta budi kroz osjetila. No, isto tako nema nikakve sumnje da su spoznaja, prosudba, samosvijest i razmišljanje bitno različiti od osjetila i osje-

tilnoga doživljaja. Posljedično, umna sposobnost nije izvediva samo niti je svediva skroz na osjetila i puke osjetilne doživljaje. Nužno je *bitno* razlikovanje umne spoznaje od osjetilnoga doživljaja. Sposobnost umovanja otvorena je »višku« koji nema veze s osjetilnim doživljajem svijeta. Sposobnost osjetilnoga doživljaja također otvara »višku« kojega samo osjetilo ne može objasniti. Ono traži pomoć od uma. Ako je sve što znamo i možemo znati strogo definirano osjetilima, te ako je svako razumijevanje samo razumijevanje onoga što se osjetilno doživljava, onda se umna sposobnost neminovno svodi na epifenomen osjetila. No, ako sve što znamo i možemo znati nije moguće svesti na osjetila, i ako svako razumijevanje nadmašuje ono što se osjetilno doživljava, onda se umna sposobnost razlikuje od osjetilnoga doživljaja i posjeduje kvalitete koje nisu identične s tim doživljajima. Dakle, narav je umne spoznaje takva da ona može dohvaćati nadosjetilne ideje, prodrijeti u bit stvari i jasno odrediti smisao i značenje pojmova.

Prethodna pojašnjenja skreću pozornost na razlikovanje različitih i legitimnih načina spoznaje. Pritom se ima na umu katoličko načelo dvostrukoga reda spoznaje, tj. naravnoga ili razumskoga i nadnaravnoga ili vjerskoga.<sup>1</sup> U tomu posebno vidimo računa o različitim načinima spoznaje koje zahtijeva jedan te isti predmet spoznaje, a u našem kontekstu to je čovjek kao razumsko i slobodno biće. Prirodna znanost zahtijeva spoznaju predmeta zvanog priroda. Prirodoznanstvena spoznaja, međutim, nije jedina spoznaja predmeta prirode, nego je samo jedini način *takve* spoznaje prirode. Postoje i drugi načini spoznaje prirode. Primjerice, za teologiju priroda nije na isti način priroda kao za prirodnu znanost. Za teologiju je priroda eminentno stvorenje, tj. djelo Božjega stvaranja. Radi se o jednom te istom predmetu, prirodi ili stvorenju, ali su različiti pristupi u spoznaji toga istog predmeta. Dakle, razlike nisu predmetne, nego spoznajne. Ljudska spoznaja nije svediva samo na jedan pristup predmetu, nego ima sposobnost i naravnoga (razum) i nadnaravnoga (vjera) pristupa, tj. spoznaje. U našim promišljanjima presudnu ulogu ima to razlikovanje koje naš um otvara spoznaji totaliteta zbilje, tj. izvoru i temelju svega što jest. Prirodoznanstvena metoda i spoznaja su legitimne i nitko ih ne dovodi u pitanje. Neprihvatljive su samo one hegemonističke pretenzije koje ljudsku spoznaju hotimično zatvaraju u stroge granice materijalnoga.<sup>2</sup> Od takve hegemonističke pretenzije boluje i evolucionizam kao totalni svjetonazor.

---

<sup>1</sup> Usp. Pastoralna konstitucija »Gaudium et spes« o Crkvi u suvremenom svijetu (7. prosinca 1965.), u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 59. [dalje: GS]

<sup>2</sup> Jednu od najnovijih tako formuliranih pretenzija iznijeli su engleski matematičar i kozmolog Stephen Hawking te američki fizičar Leonard Mlodinow u: usp. S. HAWKING, L. MLODINOW, *The Grand Design*, Bantam Books, New York, 2010., str. 171.-181. Također usp. S. HAWKING, L. MLODINOW, *Velebni plan*, Izvori, Zagreb, 2010., str. 187.-198. Hrvatski prijevod »Velebni plan« po našem sudu ne odgovara posve temeljnom smislu glavnoga argumenta knjige s izvornim engleskim naslovom »The Grand Design«. Smisleniji je prijevod »Konačni plan«, jer autori težište stavljaju na prirodoznanstveni dokaz koji bi navodno učinio suvišnim ideju o Bogu Stvoritelju. Tako bi navodno prirodna znanost dokazala konačnu istinu o postanku svijeta bez ikakva uporišta u transcenciji.

## 1. Zabluda evolucionizma kao totalnoga svjetonazora

U nastavku promišljanja pojam evolucionizma uzimamo u strogom smislu jednoga totalnog svjetonazora ili ideologije koja se silovito nameće kao jedini način ljudske spoznaje i isključivi posrednik konačne istine o postanku i razvoju života i čovjeka. Tako shvaćeni evolucionizam činjenicu biološke evolucije živih organizama (*res*) uzima kao polazište za objašnjenje (*intellectus*) zbilje u totalitetu. U tom smislu evolucionizam nije isto što i prirodne činjenice biološke evolucije živih organizama, nego se on nameće kao jedan totalni svjetonazor koji radikalno isključuje sve druge načine ljudske spoznaje, proglašavajući ih neutemeljenim i iracionalnim. Takvo shvaćanje evolucionizma, međutim, otkriva da se tu više ne radi o jednoj legitimnoj prirodnoznanstvenoj teoriji, nego o jednom totalnom svjetonazoru ili ideologiji koja, prvo, apsolutizira jedan način ljudske spoznaje protiv svih drugih načina i, drugo, gaji otvorene pretenzije na konačnu istinu. Takav oblik evolucionizma jednostavno je nespojiv s kršćanskom vjerom i kršćanskim shvaćanjem stvorenja (prirode). Dominikanski teolog, a danas bečki nadbiskup i kardinal Christoph Schönborn, problem je formulirao ovim riječima: »Mogućnost da se Stvoritelj služi također i sa sredstvima evolucije prihvatljiva je za katoličku vjeru. No, prije je pitanje je li evolucionizam (kao pogled na svijet) pomirljiv s vjerom u jednoga Stvoritelja. Ovo pitanje pak pretpostavlja da se razlikuje između znanstvene teorije evolucije i njezinih ideoloških ili filozofskih tumačenja. To podrazumijeva postignuće razjašnjenja filozofskih, misaonih, pretpostavki čitave rasprave o evoluciji«<sup>3</sup>. Dakle, u ovim našim promišljanjima u fokusu kritičkoga zanimanja stoji isključivo zlouporaba »znanstvene teorije evolucije« u ideološke svrhe. Takvu zlouporabu zovemo jedinstvenim imenom evolucionizma kao totalnoga svjetonazora. U ovom se radu značenje evolucionizma uzima isključivo u tom smislu, a ne u smislu »znanstvene teorije evolucije« kao takve.

Obmana evolucionizma kao totalnoga svjetonazora krije se u pretpostavci koju on nije dokazao niti je može dokazati, naime da *sve što postoji jest priroda* shvaćena bez ikakva odnosa prema bitku kao takvom. Sama se priroda oblači u ruho apsolutnoga bitka. To eksplicitno znači da osim i izvan prirode ništa ne postoji. To implicitno znači da ne postoji Bog. To je glavna obmana evolucionizma kao totalnoga svjetonazora s kojim želimo kritički raščistiti račune.

Za evolucionizam priroda je složen i višeslojan skup čisto *materijalnih* elemenata, zakona i procesa koje, posljedično, samo prirodne znanosti mogu objektivno i veritativno istražiti i definirati pomoću eksperimenta. Za teologiju nije upitno postojanje *materijalne prirode*, a još je manje upitna legitimnost prirodnoznanstvene metode i spoznaje, nego je upitan u biti materijalistički stav po kojemu je materija *sve* i, posljedično, *počelo svega*, a logika eksperimenta objašnjava *sve*. U tom smislu

<sup>3</sup> C. SCHÖNBORN, Creazione ed evoluzione, u: *Il Regno – Documenti* 9(2007.), str. 315.

evolucionizam pretendira objasniti ama baš sve pa tako i one stvarnosti i ljudska iskustva koja su po svojoj naravi *nematerijalna*, tj. duhovna. Kao takve one jednostavno izmiču eksperimentu. Izmicanje ne znači nepostojanje, nego samo znači da nisu dohvatljive takvom načinu spoznaje i takvoj – eksperimentalnoj – metodi. Za evolucionizam sve što nije materijalno i sve što nije objašnjeno polazeći od materije i eksperimenta jednostavno ne postoji. Ako se, ipak, inzistira na drugačijem načinu spoznaje i metodi, kao što to nužno čine duhovne znanosti i teologija, onda se to jednostrano proglašava iracionalnim i iluzornim.<sup>4</sup> U tomu se krije smisao evolucionizma kao totalnoga svjetonazora.

Valja reći da evolucionizam glavnu tezu nije dokazao, nego je samo pretpostavlja, budući da prirodnoznanstvena metoda na koju se poziva nije razmjerna postojanju duhovnih stvarnosti. Ona ih ne može ni dokazati ni opovrgnuti. Duhovne stvarnosti ostaju izvan dosega metode prirodne znanosti, dok evolucionizam, koji se poziva na prirodne znanosti, a istom ne priznaje legitimnost drugačijih načina spoznaje te slojevitost naravi i ljudskih iskustava, jednostrano tvrdi da duhovne stvarnosti ne postoje. Zapravo one postoje, ali samo kao puki epifenomeni materije, dakle opet ih se može objasniti pomoću materije i eksperimenta. Sve to navodi na zaključak da je evolucionizam kao totalni svjetonazor u biti materijalizam *sui generis*.

### 1. 1. QUI BENE DISTINGUIT BENE DOCET

Papa Pio XII. već je davne 1950. godine izjavio da se evoluciju može uzeti za ozbiljnu hipotezu koja je dostojna istraživanja kao i suprotstavljene hipoteze. Pritom je naglasio da bi se moglo dopustiti da je ljudsko tijelo evoluiralo iz pred-postojeće organske tvari, ali da pritom valja čvrsto držati što katolička vjera nalaže vjerovati, naime da ljudsku dušu Bog neposredno stvara i ulijeva u ljudsko tijelo.<sup>5</sup> S tom je autoritativnom izjavom jasno utvrđena granica teološkoga sučeljavanja s temeljnim »zakonom evolucije«. U središtu je pitanje o čovjeku, tj. jedinom prirodnom biću obdarenu razumom i slobodom pomoću kojih čovjek beskrajno nadmašuje prirodu.

U novijemu ozračju partnerskoga dijaloga vjere i prirodne znanosti blaženi Ivan Pavao II. izjavio je da je evolucija »progresivno prihvaćena od istraživača, slijedeći niz otkrića na različitim poljima znanja. Podudarnost rezultata, koja se nije svjesno

---

<sup>4</sup> Najratoborniju suvremenu varijantu evolucionizma kao totalnoga svjetonazora izložio je, a valja otvoreno reći na jedan ridikulozan i ideologiziran način, oksfordski zoolog Richard Dawkins. O tomu usp. R. DAWKINS, *The God Delusion*, Houghton Mifflin, Boston, 2006. Također usp. R. DAWKINS, *Iluzija o Bogu*, Izvori, Zagreb, 2007.

<sup>5</sup> »Animas enim a Deo immediate creati catholica fides nos retinere iubet«, PIO XII., Enciklika *Humani generis*, (12. kolovoza 1950.), u: H. DENZINGER, P. HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, Karitativni fond UPT, Đakovo, 2002., br. 3896. [dalje: DH]

tražila niti izazivala, iskazana u neovisno vođenim radovima već je po sebi značajan argument u prilog ove teorije<sup>6</sup>. Tako je evolucija u međuvremenu nadrasla status hipoteze i nametnula se kao teorija. No, teorija je uvijek *metaznanstvena* elaboracija rezultata prirodoznanstvenih istraživanja koja, dok ih pretpostavlja i obrazlaže, nije identična s tim rezultatima. Teorija evolucije nužno se služi *ne-prirodnoznanstvenim* pojmovima, posežući za određenom filozofijom pomoću koje *teorijski* obrazlaže prirodne činjenice. Zbog toga teorija evolucije nije identična s prirodnom činjenicom evolucije na kozmičkoj, biološkoj i antropološkoj razini. Osim toga, postoje različite teorije evolucije koje nisu uvjetovane samo razinom prirodnoga svijeta na koji se odnose, nego su, a što je za našu temu daleko važnije, uvjetovane određenom filozofijom koja im figurira kao misaona i konceptualna podloga. Posljedično, ovisno o filozofiji kojom se služi, teorija evolucije nužno dobiva *metavrijednosni* karakter. Ako se u metaznanstvenoj elaboraciji pođe od jedne materijalističke filozofije, tada će teorija evolucije nužno biti predstavljena u eksplicitnom ateističkom ruhu i duhu. Ako se u metaznanstvenoj elaboraciji pođe od jedne filozofije transcendencije, tada će teorija evolucije nužno biti predstavljena u eksplicitnom ili implicitnom teističkom ruhu i duhu.<sup>7</sup> Budući da katolička teologija vjeru u Boga Stvoritelja pretpostavlja, kao što analogno prirodna znanost pretpostavlja prirodu, onda se za katoličku teologiju izazovi teorije evolucije ne sastoje u dokazivanju suprotnoga, nego u istraživanju novih načina govora o Božjemu stvarateljskom djelovanju u svijetu dinamičkih i evolutivnih procesa i zakonitosti.<sup>8</sup> Za razliku od toga, u slučaju evolucionizma kao totalnoga svjetonazora, teologija je radikalno izazvana te treba otvoreno prokazivati obmane takve ideologije i, drugo, razborito i vedro tumačiti prirodnu činjenicu biološke evolucije u svjetlu teološke logike i dinamike stvaranja.

<sup>6</sup> Usp. IVAN PAVAO II., Message to the Members of the Pontifical Academy of Science taking part in the Plenary Assembly, u: R. J. RUSSELL, W. R. STOEGER, F. J. AYALA (ur.), *Evolutionary and Molecular Biology: Scientific Perspectives on Divine Action*, Vatican Observatory Publications – Center for Theology and the Natural Sciences, Vatican City State – Berkeley (Cal), 1998., str. 4., br. 4.

<sup>7</sup> Usp. J.-M. MALDAMÉ, Podrijetlo života u filozofiji i u teologiji, u: *Svesci* 94(1998.)4.

<sup>8</sup> U tom smislu su nastali vrijedni i poučni pokušaji hrvatskih teologa Vjekoslava Bajsića i Nikole Bižace u svrhu »povezivanja« obnovljenoga teološkog shvaćanja Božjega stvarateljskog djelovanja sa slikom svijeta dinamičkih i evolutivnih procesa. U slučaju pokojnoga Vjekoslava Bajsića radi se o traženju novih načina i putova »usklađivanja« kršćanske slike svijeta i evolutivne – prirodnoznanstvene – slike svijeta. O tomu usp. V. BAJSIĆ, Filozofski problem hominizacije, u: V. BAJSIĆ, *Granična pitanja religije i znanosti. Studije i članci*, S. KUŠAR (prir.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998., str. 9.-115.-119.; usp. V. BAJSIĆ, Evolucionizam unutar kršćanske slike svijeta, u: *Bogoslovska smotra* 37(1967.)1-2, str. 97.-106. Također vidi u: usp. V. BAJSIĆ, *Granična pitanja religije i znanosti*, str. 137.-148. U slučaju Nikole Bižace radi se o istraživanju »sličnosti i sukladnosti« Božjega stvarateljskoga djelovanja s prirodnim činjenicama evolucije, od anorganske preko organske do antropološke razine. O tomu usp. N. BIŽACA, Božje djelovanje u svijetu dinamičkih procesa. Za jedan dijaloško-konvergentni model odnosa teologije i prirodnih znanosti, u: *Filozofska istraživanja* 23(2003.)4, str. 931.-955.



## 2. Oslobođenje od straha i razborito rasuđivanje

U kritičkom promišljanju o slobodi i racionalnosti u svjetlu evolucionizma polazimo od problemskoga pitanja. Suvremeni vjernik u osobnoga Boga Stvoritelja suočen je s modernom sintezom teorije evolucije koja obuhvaća klasične darvin-ske principe selekcije i adaptacije u bespoštednoj prirodnoj borbi za opstanak i principe suvremene molekularne biologije. U tom suočavanju suvremeni vjernik u osobnoga Boga Stvoritelja prisiljen je izići na kraj s enigmom evolucijske genetike, psihologije i sociobiologije koje mu zajedno nameću jedno provokativno pitanje: kakvo je to biće čovjek koji je sveden na skup genetskih informacija koje trebaju čovjeka samo da bi se uspješno razmnožavale?<sup>9</sup>

Prethodno pitanje, još prije nego je shvaćeno kao radikalna negacija nosive kršćanske istine o Božjemu stvaranju svijeta i čovjeka, u suvremenom vjerniku pobuđuje strah. Strah nije dobar saveznik nužnom i nezaobilaznom trijeznom i kritičkom promišljanju o odnosu teologije i prirodne znanosti ili, konkretnije, o odnosu vjere u stvaranje i suvremene dominantne evolutivne slike svijeta. Za vjernika je, stoga, presudno nadvladati strah od evolucije, a to može samo ako iskreno, tj. kritički angažirano nastoji shvatiti opise evolucije različitih razina stvorenoga svijeta te bitne postavke važećih teorijâ evolucije u svrhu izrade uvjerljivoga govora o stvaranju i stvorenju koji je kadar ponuditi obrazloženje nade koju nosi u sebi (usp. 1 Pt 3, 15).<sup>10</sup>

Glede opisa evolucije različitih razina stvorenoga svijeta oni se oblikuju kao kozmički, galaktički, solarno-planetarni, geološki, biološki i antropološki opisi evolucije.<sup>11</sup> Radi se o različitim razinama evolutivnih procesa pa je stoga primjerenije govoriti o evolucijama, nego o evoluciji. U temelju je uvijek jedan i jedinstveni »zakon evolucije« koji uvjetuje globalni horizont shvaćanja i tumačenja razvoja prirode ili, kršćanski, stvorenja.<sup>12</sup> Djelovanje temeljnoga »zakona evolucije«, kao i učinci toga djelovanja, pojavljuju se na različitim razinama stvorenoga svijeta s njihovim neuklonjivim specifičnostima. Kad se dođe do opisa evolucije živih bića, onda se baš u tom kontekstu primjećuje da ne postoji jedan jedinstveni opis, nego mnoštvo opisa među kojima su neki čak međusobno suprotstavljeni. U tom je kon-

<sup>9</sup> Usp. J. ARNOULD, *La teologia dopo Darwin. Elementi per una teologia della creazione in prospettiva evolucionistica*, Editrice Queriniana, Brescia, 2000., str. 226.

<sup>10</sup> Usp. J. ARNOULD, *Dio, la scimmia e il big bang. Alcune sfide lanciate ai cristiani dalla scienza*, Editrice Queriniana, Brescia, 2001., str. 6.

<sup>11</sup> Usp. A. GANOCZY, *Dottrina della creazione*, Editrice Queriniana, Brescia, 2002., str. 176. Također usp. A. BENZ, *Budućnost svemira. Slučaj, kaos, Bog?*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006., str. 67.-144; usp. D. LAMBERT, *Znanost i teologija. Oblici dijaloga*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003., str. 143.-206.

<sup>12</sup> Usp. S. MORANDINI, *Interpretare Darwin. Pensare la creazione: libertà della scienza e dignità del credere*, u: *Rassegna di Teologia* 49(2008.)3, str. 404.

tekstu onda primjerenije govoriti o teorijama evolucije, dakle u množini, a ne o teoriji evolucije u jednini. Ovu tvrdnju ne zahtijeva samo napredujuće shvaćanje ideje evolucije tijekom povijesti<sup>13</sup> te različite razine stvorenoga svijeta na kojima se odvija evolucija, nego je prije svega zahtijeva otkriće činjeničnoga pluralizma evolutivnih mehanizama u živim bićima. Takav pluralizam neminovno utječe na oblikovanje različitih teorijâ evolucije, ovisno o isticanju važnosti pojedinoga evolutivnog mehanizma, ali i o tumačenju odnosa među svim dosad poznatim evolutivnim mehanizmima.<sup>14</sup>

Što se preciznije misli pod spomenutim »zakonom evolucije«, može se sintetički opisati ovako. »Prema najvjerodostojnijoj znanstvenoj tezi prije 15 milijardi godina na svemir je doživio eksploziju zvanu *Big Bang*. Svemir se od onda nastavlja širiti i hladiti. Nakon toga su se pojavili nužni uvjeti za oblikovanje atoma i u još kasnijem razdoblju nastupilo je zgušnjavanje galaktika i zvijezda kojemu je nakon otprilike 10 milijardi godina uslijedilo oblikovanje planeta. U našem sunčevom sustavu i na Zemlji (koja se oblikovala prije otprilike 4,5 milijarde godina) nastali su povoljni uvjeti za pojavu života. Ako su, s jedne strane, znanstvenici podijeljeni glede objašnjenja postanka prvoga mikroskopskog života, ipak ih se većina, s druge strane, slaže s tvrdnjom da je prvi organizam nastanio ovaj planet prije otprilike 3,5-4 milijarde godina. Budući da je dokazano da su svi živi organizmi na Zemlji međusobno genetski povezani, praktički je sigurno da svi imaju podrijetlo u onomu prvom organizmu. Konvergentni rezultati brojnih istraživanja fizikalnih i bioloških znanosti sve više navode na utjecanje nekoj teoriji evolucije za objašnjenje razvoja i raznolikosti života na Zemlji, dok još postoje razlike u mišljenju o vremenima i mehanizama evolucije. Zasiurno, povijest postanka čovjeka složena je i podložna revizijama, no fizikalna antropologija i molekularna biologija zajedno predlažu da se postanak ljudske vrste traži u Africi prije otprilike 150 tisuća godina, među populacijom hominida zajedničkoga genetskoga podrijetla. Kakvo god bilo objašnjenje, presudni čimbenik u nastanku čovjeka bio je neprekinuti rast dimenzija mozga koji je na kraju doveo do *homo sapiensa*. S razvojem ljudskoga mozga narav i brzina evolucije zauvijek su se promijenili: s uvođenjem jedino ljudskih čimbenika, poput spoznaje, intencionalnosti, slobode i kreativnosti, biološka evolucija dobila je novo svojstvo jedne evolucije društvenoga i kulturalnoga tipa«<sup>15</sup>.

<sup>13</sup> Usp. J. ARNOULD, *La teologia dopo Darwin. Elementi per una teologia della creazione in prospettiva evolucionistica*, str. 20.-45.

<sup>14</sup> Usp. L. GALLEN, *Evoluzione*, u: G. TANZELLA-NITTI, A. STRUMIA (ur.), *Dizionario Interdisciplinare di Scienza e Fede. Cultura scientifica, filosofia e teologia*, sv. 1-2, Città del Vaticano-Roma, 2002., sv. 1, str. 584.-588.

<sup>15</sup> COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE, *Comunione e servizio. La persona umana creata a immagine di Dio*, u: [http://www.vatican.va/roman\\_curia/congregations/cfaith/cti\\_documents/rc\\_con\\_cfaith\\_doc\\_20040723\\_communion-stewardship\\_it.html](http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20040723_communion-stewardship_it.html), (viđeno 10. listopada 2011.), br. 63, [dalje CS]



U tomu sintetičkom opisu prirodnih činjenica evolucije treba razlikovati dvije dimenzije. Prva dimenzija tiče se upravo prirodoznanstvenih činjenica. Druga dimenzija tiče se »novoga svojstva« evolucije koji je nastao pojavom specifično i jedino ljudskih čimbenika: spoznaje, intencionalnosti, slobode i kreativnosti. Uz navedene dimenzije važno je također ne zanemariti argumentativnu snagu dviju važnih konstatacija. Prva se tiče »neslaganja prirodoznanstvenika oko objašnjenja postanka života na Zemlji«, a druga se tiče »razlika u mišljenju prirodoznanstvenika o vremenima i mehanizmima evolucije«. Razlike i neslaganja ne tiču se »zakona evolucije«, jer se on nameće kao neupitna činjenica. Razlike i neslaganja tiču se shvaćanja i tumačenja »zakona evolucije«, odnosno tiču se *metaznanstvene* elaboracije. Dakle, razlike i neslaganja stvar su teorije evolucije u kojoj se više ne radi samo o činjenicama, nego i o filozofskim interpretacijama s kojima se neminovno uvlače vrijednosni sudovi koji nemaju nikakve veze s eksperimentalnim činjenicama. Bitne razlike i neslaganja ne tiču se toliko slojevitoga događanja »zakona evolucije« na različitim razinama stvorenoga svijeta, od kozmičkoga do bakterijskoga, a kako ga istražuju i definiraju prirodne znanosti, nego se tiču temeljnoga i utoliko vrijednosnoga stava u tumačenju teorije/teorija evolucije.

Suvremeni vjernik u osobnoga Boga Stvoritelja u procesu oslobađanja od straha od »zakona evolucije« najprije treba dobro upoznati prirodne činjenice evolucije. Raniji sintetički prikaz tih činjenica otkriva dvije važne stvari koje uostalom spadaju na suvremeno iskustvo stvarnosti. Prvo, stvorenje je podvrgnuto »zakonu evolucije«. U skladu s tim suvremeni vjernik vjeruje u osobnoga Boga Stvoritelja koji je stvorio »ovakav« svijet, a to znači svijet podvrgnut »zakonu evolucije«. No, drugo, činjenica »zakona evolucije« nije dostatna za odgovor na ključno pitanje »zašto« je svijet »ovako« sazdan. Suvremeni vjernik stoga treba s povjerenjem i nadalje kritički i razborito preispitivati nosive elemente dominantne evolutivne slike svijeta te tražiti nove načine tumačenja i razumijevanja vjere u osobnoga Boga Stvoritelja u odnosu na znanstveno dokazane činjenice.<sup>16</sup> Bog nije stvorio dva različita svijeta, jedan za vjernike, a drugi za prirodoznanstvenike, nego je stvorio »ovaj« svijet koji je za modernu prirodnu znanost »predmet neposrednoga istraživanja«, a za vjernika stvorenje je koje isijava Božju stvarateljsku mudrost, dobrotu, ljubav i slavu.

Za prirodoznanstvenika priroda je anorganska i organska materija s različitim stupnjem organizacije, a za vjernika to je stvorenje koje skriva/otkriva *vestigia Dei* – Božje tragove. S pojavom duha u čovjeku, stvorenje se uzdiže do svijesti i slobode. S njima se pojavljuje i pitanje o smislu života i svega postojećega koje beskrajno nadmašuje materiju i mogućnosti tehničkoga eksperimenta. Evolucionizam kao totalni svjetonazor oslonjen na prirodoznanstvena objašnjenja nije u stanju

---

<sup>16</sup> Usp. G. TANZELLA-NITTI, *Teologia e scienza. Le ragioni di un dialogo*, Paoline, Milano, 2003., str. 74.-115.

odgovoriti na pitanje »zašto« postoji svijet, život i čovjek? Pitanje »zašto« upućuje na istraživanja smisla svega što postoji, a smisao je postojanja realno – ontološki – vezan za svrhu. Nešto ima smisla samo kad ima određenu svrhu. Iskustveni smisao bez svrhe čista je besmislica. Iskustvena svrha bez smisla puka je iluzija. Na pitanje zašto uopće postojimo realno se nadovezuju pitanja odakle dolazimo i kamo idemo? Evolucionizam nudi odgovore koji uopće ne rješavaju glavni problem. To je problem smisla. Evolucionizam reducira pojavu čovjeka, kao razumskoga i slobodnoga bića, na prirodni slučaj s tumačenjem u svjetlu čisto fizikalnih zakonitosti, dakle kao puku prirodnu nužnost. Dakle, pojava čovjeka čista je besmislica, jer ga nitko nije planirao. A bez određenoga plana, nema ni utvrđene svrhe.

### 3. Polemika protiv evolucionizma kao totalnoga svjetonazora

Sloboda i racionalnost u svjetlu evolucionizma provociraju u nama potrebu polemičkoga, a ne samo kritičkoga sučeljavanja. Već ranije smo vidjeli da su sloboda i racionalnost zajedno s intencionalnošću i kreativnošću u prirodi ili stvorenju zvanom čovjek dosegule stupanj samosvijesti. S tim je kvalitetama biološka evolucija dosegla jedno »novo svojstvo« koje do pojave čovjeka nije imala, a nema ih ni danas na drugim razinama živoga. To »novo svojstvo« može se najjednostavnije i najuvjerljivije izraziti pojmom ljudskoga duha koji nije čisti, nego utjelovljeni duh.<sup>17</sup> Objava ljudskoga duha događa se upravo u takozvanom »novomu svojstvu« s kojim se imenuju jedino ljudske kvalitete: spoznaja, intencionalnost, sloboda i kreativnost. »Novo svojstvo« nije samo predmet filozofske i teološke rasprave, nego je ono kudikamo više stvar općeljudskoga iskustva. Čovjek oduvijek samoga sebe promatra i doživljava i kao različitoga od ostatka prirodnoga svijeta života. Što čovjek više otkriva sličnosti s ostatkom prirodnoga svijeta života, kao što je to posebice slučaj s modernim prirodnoznanstvenim istraživanjima, to umah više otkriva i svoju različitost, posebnost, jedinstvenost i nesvedivost na puku prirodu. Različitost nije samo vrstovne prirode, kao što to suvislo dokazuju moderne biologijske znanosti, nego je prije svega stupnjevite ili statusne prirode, kao što to dokazuje humana kultura, osobito religija, filozofija i umjetnost. Upravo je humana kultura najneposrednije i najelementarnije svjedočanstvo »novoga svojstva« u čovjeku koji upravo u svojim bitnim kvalitetama beskrajno nadilazi puke zakonitosti organske i anorganske prirode.<sup>18</sup>

U velikomu dijelu suvremenih evolucionističkih rasprava o evoluciji čovjeka stvarnost ljudskoga duha, tog neupitnoga svjedočanstva »novoga svojstva«, redovito se radikalno osporava i obezvrjeđuje. Kad to nije slučaj, onda se smisao »novoga

<sup>17</sup> Pojam »Duh« u: K. RAHNER, H. VORGRIMLER, *Teološki rječnik*, Forum bogoslova Đakovo, Đakovo, 1992., str. 127.

<sup>18</sup> Opširno s prigodnim i poučnim ilustracijama o tomu vidi u: usp. F. FACCHINI, *Postanak čovjeka i kulturna evolucija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007., posebno str. 162.-233.

svojstva« istražuje pod vidom ljudske naravi. U kontekstu evolucionizma ljudska se narav tumači i shvaća kao čisto biološka datost bez nužnoga odnosa prema smislu ljudskoga duha.<sup>19</sup> Ako se dosljedno držimo pretpostavke da prave suprotnosti između vjere u osobnoga Boga stvoritelja i prirodnoga »zakona evolucije« nema, u kontekstu suvremenih evolucionističkih rasprava o ljudskoj naravi susrećemo mnoge koji žele dokazati upravo suprotno, naime da su vjera u stvaranje i prirodna evolucija međusobno nespojivi i, posljedično, nepomirljivi, a da to posebno potvrđuje ljudska narav koju je moguće totalno objasniti pomoću biološke evolucije. Tu se, ipak, tvrdi nešto više od onoga što prirodne znanosti, na koje se pozivaju, mogu i smiju dokazati. Karakter tvrdnje jest redukcionistički, jer »novo svojstvo« u čovjeku tumače isključivo pomoću evolucionističke biologije. Pretpostavlja se da nema duha pa se i dokazni postupak odvija kao da ga stvarno nema. Evolucionizam, odnosno ideologizirana biologija nije dokazala da nema ljudskoga duha, kao pomola transcendencije, nego to samo pretpostavlja po diktatu naturalističkoga monizma, tj. materijalizma.

Evolucionizam polazi, dakle, od jedne nedokazane teze da su sve jedino ljudske kvalitete puki proizvod prirodnoga slučaja i fizikalnih nužnosti, odnosno rezultat slijepoga – besciljnoga i utoliko besmislenoga – »zakona evolucije«.<sup>20</sup> Već je konstatirano da gdje nema svrhe, nema ni smisla. Pred sobom stoga imamo jednu besmisleno pojavu koja se zove čovjek, koja je samo jedna pored drugih bioloških vrsta. Gledano strogo biološki, to je točno. No, biologija ima stroge granice pa je i točnost te tvrdnje strogo uvjetovana tim granicama. Evolucionizam redukcionistički ne dokazuje samo biološko podrijetlo ljudske naravi, nego zajedno s tim još problematičnije dokazuje čisto biološko ustrojstvo ljudske naravi.<sup>21</sup> Čovjek je posve degradiran na skup genetskih informacija koje se »bore« za učinkovito razmnožavanje. Ljudska sloboda rezultat je »prepređenosti gena«. U tom u biti antropološkom redukcionizmu nije čovjek taj koji svjesno, namjerno, slobodno i kreativno upravlja svojim činima, nego je to samo »ovakav«, slučajan i nužan, sklop gena koji upravljaju čovjekom. Tako je smisao ljudske naravi potopljen u dobro »emajlirani lonac« bioloških procesa. Sadržaj toga »lonca« jedna je veoma složena i slojevita »biološka juha« u kojoj su glavni sastojci kromosomi kao nositelji gena kao najmanjih materijalnih čestica nasljeđivanja genetske informacije. Čovjek, odnosno »lonac« sazdan od takve »biološke juhe«, podvrgnut je prirodnom zakonu nužnosti, tj. zakonima fizikalnih konstanti koje su omogućile nastanak baš ovakva »bio-

---

<sup>19</sup> Primjerice usp. E. O. WILSON, *On Human Nature*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.), London, 1978.

<sup>20</sup> Antologijsko djelo takva nazora usp. J. MONOD, *Le hasard et la nécessité. Essai sur la philosophie naturelle de la biologie moderne*, Éditions du Seuil, Paris, 1970.

<sup>21</sup> Sustavno kritičko istraživanje, koje nije lišeno nekih važnih teoloških prigovora, vidi u: usp. T. BRACANOVIĆ, *Evolucijska teorija i priroda morala*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007., ovdje posebno str. 55.-147.

loškog lonca« ili vrste *homo sapiens*. Čovjekov prirodni nastanak stoga nitko nije planirao. On je slučaj iz fizikalne – slijepa – nužnosti. Jedino što preostaje jest čuđenje kako je uopće moglo nastati biće s »ovakvim svojstvima« u nemilosrdnim uvjetima prirodne borbe za opstanak (*struggle for life*) i preživljavanja najsposobnijih (*survival of the fittest*). No, evolucionizam se ničemu ne čudi, jer je navodno sve dokazao i objasnio. Sve što jest, jest materija.

Evolucionističko-redukcionističko tumačenje nastanka i razvoja čovjeka putem »zakona evolucije« boluje od nekoliko nedostataka. Prvo, prirodni ili biološki život nesumnjivo ima svoju povijest, a to onda znači i početak. Početak biološkoga života nije prirodoznanstveno dokazan, nego ga se razložno pretpostavlja. Ta pretpostavka, međutim, nije stvar prirodoznanstvenoga dokaza, nego je stvar ljudske logike. Naime, ako nešto ima povijest, odnosno ako nešto jest povijesno, onda jednostavno ima i svoj početak u povijesti. Nema nikakve sumnje da biološki život na Zemlji ima svoj povijesni početak, no »kakav« je taj početak bio, prirodna znanost nije dokazala.<sup>22</sup> Ona s pravom nastoji istražiti i odgonetnuti »kako?« se to dogodilo, ali je u tim nastojanjima do sada bila osuđena na grube aproksimacije i probabilističke pretpostavke. Na temelju toga s pravom zaključujemo da dominantno redukcionističko tumačenje i shvaćanje »zakona evolucije«, osobito u antropološkom kontekstu, boluje istovremeno i od nedostatka prirodoznanstvenoga dokaza i od jedne neznanstvene, dakle samo pretpostavljene i utoliko nedokazane teze da je život, uključujući i ljudski samo jedna (ne)ukusna »biološka juha«. Odgovor na pitanje »zašto« se uopće pojavio život svjesno se povezuje s argumentom nužnosti, dakle upravo s »ovakvim« fizikalnim konstantama. Odgovor na pitanje »kako« se život pojavio svjesno se povezuje s argumentom slučaja, dakle upravo s »ovakvom« »biološkom juhom«. Ovakvo objašnjenje reducira »sav« život na čisto prirodno događanje i, posljedično, biološko se objašnjenje života nužno proteže na događanje »svega«. Fenomen, ali i pojam života tako su shvaćeni jednoznačno i jednodimenzionalno, a to je apsolutno neprihvatljivo.<sup>23</sup> Na tim se osnovama nude čisto biološki odgovori na pitanja o svim drugim životnim fenomenima i oblicima života, kao što su jezik, kultura, društvo, simboli, religija, filozofija, etika, estetika, znanost, tehnika, itd.<sup>24</sup> Radi se o svojevrsnom pripisivanju božanskoga svojstva genima, dok se »novo svojstvo« u čovjeku na sve načine animalizira, tj. dublje utapa u »lonac biološke juhe« iz kojega se s vremena na vrijeme čuju krikovi jedne vrste,

<sup>22</sup> Usp. G. TANZELLA-NITTI, *Teologia e scienza. Le ragioni di un dialogo*, str. 78.-82.

<sup>23</sup> Život je analogan, a ne jednoznačan pojam. Osim toga, prirodni život višeslojna je, a ne jednodimenzionalna stvarnost. Sustavna teološka pojašnjenja o smislu i značenju pojma i fenomena života općenito te ljudskoga života posebno vidi u: usp. S. LEONE, *La prospettiva teologica in Bioetica*, Istituto Siciliano di Bioetica, Acireale, 2002., str. 17.-35. i 226.-261.

<sup>24</sup> O tomu postoji zaista opširna literatura. Za ilustraciju neka se vidi: usp. C. H. WADDINGTON, *The Ethical Animal*, George Allen & Unwin, London, 1960.; usp. E. O. WILSON, *Sociobiology: The New Synthesis*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.), 1975.

zване čovjek, koja se pukim slučajem želi osloboditi bestijalne logike oštrih kandžâ i krvavih zubâ.

Drugo, upravo u odnosu na nastanak čovjeka problem se dodatno pojačava i otkriva sve slabosti redukcionističkoga shvaćanja i tumačenja »zakona evolucije«. Čovjek, shvaćen u smislu biološke vrste *homo sapiens*, nesumnjivo ima svoju povijest, a to onda znači i svoj početak. Početak biološke vrste čovjeka utvrđen je s nešto više prirodnoznanstvene preciznosti, iako su i tu neizbježne aproksimacije i probabilističke pretpostavke. To govorimo zato što prirodna znanost nema mogućnosti eksperimentalnoga dokaza povijesnoga nastanka ljudske vrste, nego to čini samo pomoću sustavnoga promatranja, razvrstavanja i analize fosilnih ostataka. Prirodnoj znanosti danas je na raspolaganju i molekularno istraživanje koje uvelike olakšava posao i čini ga preciznijim, ali daleko smo od toga da su prirodne znanosti eksperimentalno dokazale »kako« je stvarno nastala ljudska vrsta, u smislu »skoka« iz nužnosti nagona u slobodu, iz nesvjesnoga u svjesno. Kao biološka vrsta, čovjek gledom na prirodnu evoluciju dijeli zajedničku »priču« s ostalim živim bićima na Zemlji. No, »kako« se to stvarno dogodilo, još nemamo dokaza. Kad se, ipak, prirodnoznanstveni dokazi podastru, a valja reći da oni nisu ni malobrojni ni beznačajni, onda se redovito i kao u pravilu iznose upravo oni argumenti koji dokazuju postojanje »novoga svojstva« u čovjeku. Bilo da se radi o obliku i veličini lubanje, što dokazuje razvijenost mozga, bilo da se radi o uspravnom stasu, što dokazuje dvonožno kretanje, bilo da se radi o izrađenim artefaktima, što dokazuje uporabu ruku i sposobnost logičkoga povezivanja, bilo da se radi o ognjištima, grobovima i špiljskim crtarijama, što dokazuje svijest o (samo)zbrinjavanju, uvijek se radi o evidentnom dokazu za postojanje »novoga svojstva« u čovjeku. Ono je omogućilo drugačiju evoluciju od one čisto biološke. To je kulturna evolucija.<sup>25</sup>

Evolucionističko tumačenje i shvaćanje »zakona evolucije« biološke vrste čovjeka u svim tim i sličnim neupitno dokazanim činjenicama svjesno ne želi prepoznati »kvalitativni skok«. Stoga je iluzorno očekivati od evolucionizma priznanje jednoga višeg stupnja savršenstva i smisla postojanja s pojavom čovjeka. Evolucionizam ga svjesno srozava na najniži stupanj životinje koja, eto, misli i govori prema uvjetima isparavanja »biološke juhe« iz »biološkoga lonca« zvana čovjek. Smisao života, ustrojstvo i smisao ljudske naravi, kulture, društva, jezika, religije, filozofije, etike, estetike, a tomu neizostavno valja dodati i znanosti i tehnike kao uzvišenih proizvoda ljudskoga duha, za evolucionizam puki su epifenomeni materije organizirane na način biološke vrste *homo sapiens*. Spoznaja, intencionalnost, sloboda i kreativnost, kao specifično ljudske kvalitete ili obilježja »novoga svojstva« u svijetu prirodne evolucije ne govore u prilog jedinstvenosti čovjeka i neusporedivoga ljudskog dostojanstva, nego navodno dokazuju »virtuoznost« slučajnih mutacija,

---

<sup>25</sup> Usp. F. FACCHINI, *Stazama evolucije čovječanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996., str. 145.-221.

»krjeposnost« odabira najsposobnijih, »vještinu« sebičnoga gena, »slijepu poslušnost« nagonima i »altruističko ponašanje« radi malo zaštite, hrane i seksa.<sup>26</sup>

Tko se malo dublje zamisli nad tezama evolucionizma, uvidjet će da on uistinu prešutno polazi od još jedne teze koju uopće nije dokazao: sve što postoji, postoji slučajno i kao takvo besmisleno je. Elementarno ljudsko iskustvo buni se protiv takva zaključka. S punim pravom. Ne samo zato jer glavna premisa nije dokazana, nego zato što je posvuda vidljivo da život itekako ima smisla. Štoviše, svima je jasno da humana kultura beskrajno nadmašuje procese i elemente čisto »biološke juhe«.

Ipak, polemičko sučeljavanje s evolucionizmom, kao oblikom materijalizma, ne može zamijeniti niti ugroziti nužnost partnerskoga dijaloga i kritičkoga sučeljavanja s izazovima »zakona evolucije« u jasnim granicama prirodoznanstvenoga objašnjenja, dakle oslobođenih predrasuda i ideoloških zlouporaba znanstvene teorije evolucije.

#### 4. *Φύσις – natura – narav*

Evolucionizam, rečeno je već, barata pojmom naravi, ali njegovo značenje iskorjenjuje iz filozofske i teološke tradicije, u smislu antičkoga pojma *φύσις* i latinskoga pojma *natura*, te ga reducira na puku biologiju. Za evolucionizam smisao je naravi isto što i smisao materije kao počela svega. Pojam naravi intenzivno je angažiran u kontekstu tumačenja evolucije *homo sapiensa*, odnosno nastanka specifično ljudske naravi. Tu se susrećemo s epistemološkim redukcionizmom koji boluje od jednodimenzionalnoga poimanja ljudske spoznaje.<sup>27</sup> O tomu je već bilo govora u uvodu.

Protiv hegemonističkih pretenzija evolucionizma treba reći da je pojam naravi složen i višeslojan. Pojam naravi nipošto nije jednoznačan, kako to ističe evolucionizam. Značenje naravi općenito i ljudske naravi posebno ne može se izvesti iz zbroja fizikalnih i biokemijskih datosti organskoga svijeta, nego iz specifičnoga ontološkog ustrojstva konkretnoga bića. Narav, dakle, upućuje na bit koju je moguće spoznati na temelju uvida u karakteristike bića.

Prvo, narav ili bit označava realno – ontološko – i utoliko vrijednosno određenje ustrojstva konkretnoga bića, a ne tek zamišljeno ili čisto apstraktno. Ljudsko biće uistinu je ljudsko jer posjeduje specifičnu ljudsku narav. Prema tomu, narav ili bit otkriva univerzalnu i objektivnu specifičnost (*genus*) i savršenstvo (*differentia*) svakoga konkretnog bića.

<sup>26</sup> U tom duhu i slovu vidi: usp. R. DAWKINS, *The Selfish Gene*, Oxford University Press, Oxford, 1976. Također isto usp. R. DAWKINS, *Sebični gen*, Izvori, Zagreb, 1997. Također usp. D. DENNETT, *Darwins' Dangerous Idea: Evolution and the Meanings of Life*, Simon & Schuster, New York, 1995.

<sup>27</sup> Kritički prikaz redukcionističkog karaktera prirodnih znanosti te njegovih (ne)prihvatljivih granica vidi u: usp. A. PEACOCKE, *God and the New Biology*, Peter Smith, Gloucester (Mass.), 1994., str. 1.-20.



Drugo, narav ili bit otkriva također nutarnje načelo gibanja određenoga bića koje ga usmjerava k ostvarenju njegovih specifičnih karakteristika. To je cilj ili savršenstvo »ovoga« bića koje posjeduje nutarnju dinamiku. Ta dinamika nije besciljna, nego je usmjerena i to upravo *po naravi*. Narav je stoga dinamička, a ne statička stvarnost, jer omogućuje realno, dakle u prostoru i vremenu, smisleno i svrhovito napredovanje individualnoga bića k ostvarenju samoga sebe kao individuuma na stupnju vlastitoga savršenstva.

Treće, narav ili bit doduše je od idejnoga početka u grčkoj filozofiji definirana kao određenje materijalnih i osjetnih stvarnosti. No, ona se ne ograničava samo na fizikalne datosti, nego se pomoću analogije proteže i na nematerijalne, duhovne, stvarnosti. U kršćanstvu se pojam naravi općenito i pojam ljudske naravi posebno integrira u jednu cjelovitiju i produbljeniju viziju svijeta koja iz perspektive biblijske objave nije puka priroda, nego je eminentno stvorenje, tj. djelo slobodnoga Božjeg stvarateljskog djelovanja. Stvorenje posjeduje »narav stvorenja«. Spoznaja istine o »naravi stvorenja« stoga nužno pretpostavlja postulat transcendentnoga uzroka, kao izvora bitka, koji stvara konkretnu narav ili ovo stvorenje s vlastitim ontološkim ustrojstvom i savršenstvom. Pravu »narav stvorenja« stoga nije moguće ispravno misliti niti ju je moguće cjelovito pojmiti bez perspektive transcendentnoga uzroka, kao izvora svega što jest. Transcendentni uzrok u spoznajnom postupku ne nameće se samo kao uvjet mogućnosti postojanja svijeta, nego i kao uvjet mogućnosti istinite, tj. cjelovite spoznaje stvorenoga svijeta.<sup>28</sup>

Nadalje, pojam ljudske naravi označava čovjekovu bit ili »cjelovitost« koja se spoznajno otkriva samo u svjetlu bitnih ljudskih karakteristika ili, prema prije rečenomu, »novoga svojstva«. Evolucionizam sve te karakteristike reducira na biološke procese i mehanizme. Suprotno tomu treba naglasiti da ljudsku narav, u entitativnom smislu, ne konstituira samo zbroj materijalnih i osjetnih stvarnosti, nego istovremeno i one specifično ljudske karakteristike koje ljudska narav, kao nutarnje dinamičko načelo gibanja, pokazuje u svrhovitom ostvarenju »novoga svojstva« ili eminentno »ljudskih kvaliteta« koje održavaju stupanj savršenstva bića koje zovemo čovjek. Značenje ljudske naravi, dakle, nužno obuhvaća ili, drugačije rečeno, proteže se na *sve* bitne karakteristike koje zajedno s materijalnima konstituiraju konkretno ljudsko biće. Ljudska narav stoga je iskaz koji obuhvaća sve bitne karakteristike stupnja savršenstva konkretnoga čovjeka. Taj stupanj savršenstva (za) dan je nutarnjom dinamikom ljudske naravi koja istovremeno čuva istinu o identi-

---

<sup>28</sup> Opširnije o tomu vidi u: usp. COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE, *Alla ricerca di un'etca universale: nuovo sguardo sulla legge naturale* (2008.), u: [http://www.vatican.va/roman\\_curia/congregations/cfaith/cti\\_documents/rc\\_con\\_cfaith\\_doc\\_20090520\\_legge-naturale\\_it.html](http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20090520_legge-naturale_it.html), br. 64-65, (videno u rujnu 2011.), [dalje REU] Vidi također: usp. J.-M. MALDAMÉ, *Le Christ et le Cosmos*, Éditions Desclée, Paris, 1993.; usp. J.-M. MALDAMÉ, *Création et Providence: Bible, science et philosophie*, Éditions du Cerf, Paris, 2006. Lako je primijetiti »iste prste« u nekim dionicama prvog dokumenta s navedenim djelima.

tetu »biti čovjek« i omogućuje njegovu konkretnu realizaciju, a to se uvijek događa svrhovito, u specifično ljudskom djelovanju, tj. djelovanju iz i prema naravi. Za ljudsko se djelovanje kaže da je ono eminentno razumsko i slobodno. Tvrdnja istovremeno kaže i stupanj savršenstva ljudske naravi (*natura rationalis*) i usađenu svrhovitost djelovanja (*finis agibilium*). Ljudska narav, dakle, entitativno određuje smisao »biti čovjek« kao razumsko i slobodno biće. Ona je nositeljica, čuvarica, podržavateljica i usmjeravateljica savršenstva i vrijednosti »biti čovjek«.

Upravo zahvaljujući svojoj ljudskoj naravi čovjek treba djelovati moralno, a to znači razumski i slobodno. No, ljudski razum i sloboda nisu neko naknadno određenje ljudske naravi, nego nutarnje dinamičko i svrhovito, pa čovjek *treba* djelovati razumski i slobodno, tj. moralno. Ljudska narav »zapovijeda« čovjeku da djeluje razumski i slobodno, tj. ljudski. Čovjek sebe treba usavršavati i ostvarivati prema zahtjevima vlastite naravi koja, vidjeli smo, nije samo zbroj bioloških karakteristika i potreba, kako to tvrdi evolucionizam, nego je izraz »novoga svojstva«. No, ljudska narav nije samo »objava duha« ili zbroj duhovnih karakteristika i potreba, kako to tvrde radikalni spiritualizmi. Ona *de facto* kazuje jedinstvo realnoga – ontološkoga i *de iure* – ustrojstva savršenstva »biti čovjek« kao razumsko i slobodno, s jedne, te tjelesno i biološko biće, s druge strane.

Realno ustrojstvo čovjeka ne isključuje, dakle, biološku dimenziju ili tijelo. Kad bi tomu bilo tako, onda čovjek *vere et realiter* ne bi bio *i* materijalno, nego samo duhovno biće, a to se protivi činjeničnom stanju. Čovjek *je* i biološko odnosno tjelesno biće, ali *nije samo* to. Prethodna promišljanja iznijela su na vidjelo određenje ljudske naravi kao realnoga i vrijednosnoga ustrojstva ljudskoga bića koje nije izreklo sve, a što nije bila niti nakana, nego samo pomaže u razotkrivanju redukcionističkoga stava evolucionizma po kojemu je ljudska narav samo zbroj bioloških karakteristika zapisanih u ljudskom genomu nastalom pukim slučajem tijekom duge povijesti biološke evolucije. Ljudska narav, kao ljudska i kao narav, obuhvaća i biološku dimenziju, ali ova potonja nije dostatna za realno i vrijednosno, tj. entitativno određenje smisla »biti čovjek«. Biološka ili tjelesna dimenzija nužna je, jer čovjek *jest* konstitutivno i biološko ili tjelesno biće, ali ona nipošto *nije* dostatna, jer čovjek *nije samo* nakupina atoma, gena, kromosoma, organa i tkiva. Čovjek *jest* i spoznaja, intencionalnost, sloboda i kreativnost. U čovjeku se objavljuje duh koji transcendirira materijalnu zbilju. Kvalitete duha u čovjeku izmiču tumačenjima koja se isključivo oslanjaju na dinamike nužnoga biološkog supstrata. Čovjek kao tjelesno biće stvorenje *je* koje realno posjeduje biološki supstrat, ali to nije sve i, posljedično, nije dovoljno za cjelovito objašnjenje ljudske naravi.<sup>29</sup>

<sup>29</sup> Uz već citirano djelo Vjekoslava Bajsića vidi također: usp. K. RAHNER, Die Hominisation als theologische Frage, u: P. OVERHAGE, K. RAHNER, *Das Problem der Hominisation. Quaestiones Disputatae 12/13*, Herder Verlag, Freiburg i./B., Basel, Wien, 1961., str. 44.-55. Također usp. D. LAMBERT, *Znanost i teologija. Oblici dijaloga*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003., str. 160.-175., a ovdje posebno 172.-173.

Eminentno duhovne kvalitete u čovjeku biologija ne može smisleno i cjelovito objasniti, jer ona o tim kvalitetama ništa ne zna pa prema tomu o njima ništa ne može suvisloga ni reći. A kad sebi, ipak, prisvaja pravo govora o njima, onda ih nužno izlaže po sili biologiziranja i reduciranja na fizikalne mehanizme, a to je apsolutno neprihvatljivo iz perspektive cjelovita gledanja na ljudsku narav. S tim se ne tvrdi ništa protiv biologije kao legitimna polja prirodne znanosti, nego samo protiv neprihvatljiva prekoračivanja epistemoloških granica biologije u zagrljaju ideologije evolucionizma. Polemičko sučeljavanje s evolucionizmom motivirano je, dakle, cjelovitim shvaćanjem čovjeka kao osobe stvorene na sliku Božju.

## 5. Čovjek je stvoren na sliku Božju

Kršćanstvo tumači i shvaća zagonetku zvanu čovjek polazeći od biblijske objave. U tom kontekstu čovjek se otkriva kao cjelovito i povijesno biće stvoreno na sliku Božju (usp. Post 1, 27). Mnogi suvremeni evolucionisti smatraju da je ova biblijska činjenica nespojiva s onim koju dokazuje evolucijska biologija o nastanku i podrijetlu čovjeka, ali je to tako samo u njihovim ideologiziranim glavama.

Uza sliku Božju i sličnost s Bogom biblijska objava također otkriva i istinu o čovjekovoj tijesnoj povezanosti s prirodom. U drugom izvještaju o stvaranju, u kojemu *nota bene* nema spomena bogosličnosti, zapisano je: »Jahve, Bog, napravi čovjeka od praha zemaljskoga i u nosnice mu udahne dah života. Tako postane čovjek živa duša« (Post 2, 7). Čovjek je 'adam. To znači da je čovjek zemljani. To opet znači da je čovjek nastao od zemlje ('*adamah*). Tu je istinu mudro formulirao Drugi vatikanski koncil ovim riječima: »Čovjek je dušom i tijelom jedan, a po samomu svojem tjelesnom stanju on u sebi sabire elemente tvarnoga svijeta, tako da oni po njemu dosežu svoj vrhunac te podižu svoj glas u slobodnoj hvalbenici Stvoritelju (usp. Dn 3, 57-90).«<sup>30</sup> Poštivanje i težnja za višim ciljevima ne opravdavaju prezir nižih ciljeva.<sup>31</sup> Tako primjerice težnja za vječnim životom ne opravdava prezir prema ovozemaljskom životu. Čovjekova tjelesnost dakle nije znak prokletstva, a još manje sredstvo poniženja, nego je svjedočanstvo savršenstva stvorenoga svijeta koji je u čovjeku dosegnuo svoj vrhunac i krunu. No, valja reći i to da nastanak od zemlje ili tjelesnost znači da je čovjek sazdan od već postojećih sastojaka u zemlji, budući da prema biblijskom svjedočanstvu upravo zemlja predstavlja stvoreni prastojak iz kojega Bog stvara biljni i životinjski svijet i samoga čovjeka.<sup>32</sup> »U početku stvori Bog nebo i zemlju. Zemlja bijaše pusta i prazna (...)« (Post 1, 1).

---

<sup>30</sup> GS, br. 14.

<sup>31</sup> Usp. T. AKVINSKI, *Sum. con. gent.*, III, 81.

<sup>32</sup> Usp. H. SCHWARZ, *Die biblische Urgeschichte. Gottes Traum von Mensch und Welt*, Herder Taschenbuch Verlag, Freiburg i./B., 1989., str. 54.-57. Također usp. A. REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka. Egzegeza i biblijska teologija Post 1-3 s uvodom u Petoknjžje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996., str. 81.

U biblijskom izvještaju o stvaranju objavljene se istine dakle tiču Boga, svijeta, života i čovjeka, a ne (prirodo)znanstvenoga opisa prirode i evolucije. Biblijska objava podastire vječne i nepromjenjive istine, jer im je vječan i nepromjenjiv izvor – Bog, a ne prirodoznanstvene istine o ustrojstvu materije i njezinu povijesnom razvoju.

Istina o Bogu biblijske objave kaže da je On osobni Bog, a ne tek neka neosobna energija ili sila. Biblijski Bog je umah Stvoritelj i Spasitelj. On se objavljuje kao Bog trojstvene i stvaralačke ljubavi u osobama Oca i Sina i Duha Svetoga. Istina o svijetu biblijske objave kaže da je on djelo Božjega slobodnog stvarateljskog čina koji, kao veličanstveno stvorenje, održava plan Božje ljubavi, mudrosti i providnosti. Istina o životu biblijske objave kaže da je on Božji dar u svim živim bićima, ali je najdragocjeniji dar u čovjeku kojega je Bog posebno zaštitio od namjernoga ubojstva. Osim toga život je najuzvišeniji i najizvrsniji Božji atribut. Biblijski Bog je živi Bog od kojega sve što živi ima život. Istina o čovjeku biblijske objave kaže da je stvoren na sliku Božju kao vrhunac i kruna čitavoga Božjeg djela stvaranja. To otkriva Božje djelo stvaranja s dubokom liturgijskom i hijerarhijskom matricom i simbolikom. Liturgijska matrica i simbolika otkrivaju se u veličanstvenoj stvaralačkoj procesiji anorganske i organske prirode koja skladno uređena izlazi na pozornicu povijesnoga postojanja. Hijerarhijska matrica i simbolika otkrivaju se u postupnom stvaranju koje ne raste samo u vrstovnom, nego nadasve u stupnjevitom savršenstvu. Na kraju ili na vrhuncu liturgijske procesije i hijerarhijske ljestvice savršenstva stvorenoga svijeta pojavljuje se čovjek, kao žensko i muško, stvoren na sliku Božju, koji je obdaren najuzvišenijim i utoliko najizvrsnijim kvalitetama i sposobnostima u cijelome stvorenju, a to su spoznaja, intencionalnost, sloboda i kreativnost. Tu je istinu opet mudro formulirao Koncil ovim riječima: »Čovjek se zaista ne vara kad se priznaje višim od tvarnih elemenata i kad se ne smatra samo česticom prirode ili anonimnim elementom ljudskoga društva. Svojom nutrinom, naime, on nadilazi sveukupnost stvari: čovjek se vraća u tu duboku unutaršnjost kad se obraća svojem srcu, gdje ga čeka Bog koji ispituje srca i gdje on po Božjim pogledom odlučuje o svojoj sudbini.«<sup>33</sup>

Treba posebno naglasiti da je Bog čovjeka od početka blagoslovio i dao mu zapovijed: »I blagoslovi ih Bog i reče im: 'Plodite se i množite i napunite zemlju, i sebi je podložite'« (Post 1, 28). Čovjek kao slika Božja na poseban se način otkriva i potvrđuje u daru roditeljstva, tj. u prenošenju života ili u očinstvu i majčinstvu, te u daru gospodstva nad stvorenjem ili, a danas daleko primjerenije, u nalogu čuvanja i usavršavanja stvorenja (usp. Post 2, 15) kao Božji glasnik i namjesnik u stvorenomu svijetu.

Sve je stvorenje dobro na vlastitomu stupnju savršenstva, jer ga je u postojanje dozvao dobri Bog Stvoritelj. Stvaranje nije plod hira ni razbibrige, nego je ono objava

<sup>33</sup> GS, br. 14.

Božje slave i stvaralačke ljubavi i providnosti kojom Bog uzdržava svijet, upravlja svijetom i usmjerava svijet prema zacrtanom cilju. Stvorenje, dakle, nije samo dobro, nego je duboko smisleno, budući da odgovara Božjemu naumu, tj. svrsi stvaranja. Imati svrhu znači imati smisla, a ono što ima smisla, dobro je i poželjno. Apostol i evanđelist Ivan zapisao je nadahnuto svjedočanstvo o vrijednosti stvorenoga svijeta: »Uistinu, Bog je tako ljubio svijet te je dao svoga Sina Jedinorođenca da nijedan koji u njega vjeruje ne propadne, nego da ima život vječni« (Iv 3, 16). Utjelovljenje Sina Božjega najrječitije je svjedočanstvo o uzvišenosti stvorenoga svijeta, života i čovjeka. Istina, utjelovljenje je ujedno i najrječitije svjedočanstvo o problematičnosti svijeta, života i čovjeka zarobljenih grijehom.

### 5. 1. ČOVJEK JE LJUDSKA OSOBA

Kršćanstvo je u tumačenju istine o čovjeku kao slike Božje, tj. istine o specifičnom i cjelovitom ustrojstvu ljudske naravi, posegnulo za pojmom osobe i darovalo ga cijelom čovječanstvu. Kad se kaže da je čovjek ljudska osoba, onda se s time, prvo, definira njegovo realno – ontološko – ustrojstvo i, drugo, nutarnje vrijednosno savršenstvo konkretnoga ljudskog bića. Ontološko ustrojstvo ljudske osobe kaže da je ona istovremeno i tjelesno (imanentno) i duhovno (transcendentno) biće, dakle da »ovo« ljudsko tijelo i »ova« ljudska duša *zajedno konstituiraju* konkretnu ljudsku osobu.<sup>34</sup> Evolucionizam posve zanemaruje ovu realnu bipolarnost čovjeka čije realno jedinstvo izražava ljudska osoba kao jedinstvena, neponovljiva i svrhovita veličina. Evolucionizam jedinstvo čovjeka prepoznaje isključivo u biološkim karakteristikama. Nasuprot tom evolucionističkom monizmu ne stoji antropološki dualizam što ga sugeriraju dimenzije tijela i duše, imanencije i transcencije. Ljudska osoba temelj je jedinstva čovjekove neuklonjive bipolarnosti tijela i duše. Kršćanska je antropologija, dakle, u biti personalistička. Samo ljudska osoba realno objedinjuje, dakle nedualistički i neredukcionistički, bipolarnost tijela i duše u jednu višu vrijednosnu cjelinu. Prema tomu, ljudska osoba nema tijelo, nego ona *jest* tijelo. Ljudska osoba nema dušu, nego ona *jest* duša. Neuklonjiva bipolarnost svakog čovjeka realno je konstituirana i strukturirana jedinstvom ljudske osobe. Ona, dakle, nije proizvoljna, nego je realna i normativna, budući da otkriva ontološko ustrojstvo ljudske osobe kao takve.

Analogno se može reći da ljudska osoba nema imanentnu dimenziju, nego ona *jest* imanencija. Isto tako ljudska osoba nema transcendentnu dimenziju, nego ona *jest* transcencija. Kad bi ljudska osoba stvarno imala tijelo i dušu, onda bi ih ona posjedovala kao puke predmete. To nije točno i ne odgovara elementarnom ljudskom iskustvu. Ljudska osoba *jest i* tijelo *i* duša, dakle istovremeno i realno, te ih ona ne posjeduje na način nekog predmeta, nego ih otkriva, doživljava i iskušava

---

<sup>34</sup> Usp. isto.

kao subjekt odnosa, spoznaje, slobode, intencionalnosti, kreativnosti, povjerenja i smisla. Ljudska osoba, kao temelj jedinstva i cjelovitosti, ima primat i nad tijelom i nad dušom kao konstitutivnim elementima čovjekove bipolarnosti.

Vrijednosno ustrojstvo ljudske osobe kaže da ona posjeduje vlastito nutarnje savršenstvo koje se podudara sa stupnjem savršenstva njezine naravi. Narav ljudske osobe upravo je ljudska narav koja je darovana na stupnju razumskoga i slobodnoga bića sposobna za samonadilaženje organske i anorganske prirode. Njezino nutarnje savršenstvo odgovara uvjetima i zahtjevima razuma i slobode pomoću kojih ona nije samo otvorena duhu, nego se i samospoznaje kao objava duha *sui generis*. Imanentni duh osposobljava je za nadilaženje materijalne zbilje. Tako je ljudska osoba otvorena neograničenom i neuvjetovanom, tj. transcendenciji.

Valja reći da neka formalna definicija ljudske osobe ni približno ne može izraziti pravu dubinu njezina smisla. Boetijeva definicija osobe kao »individualna supstancija razumske naravi«<sup>35</sup>, a koju su kasnije skolastičke filozofija i teologija izrekle na razne načine, poput primjerice sv. Tome: »Osoba, naime, označava ono što je najsavršenije u čitavoj naravi, naime biće koje postoji u razumskoj naravi«<sup>36</sup>, označavaju više situiranje i katalogiziranje osobe, a manje otkrivanje njezina najdubljeg smisla. To ističemo zato što jedna prava definicija osobe uopće nije moguća, budući da srž osobe tvori subjekt (*sub-iectum*) koji se opire totalnom poistovjećivanju s objektom znanja (*ob-iectum*).

Osoba kao subjekt neuhvatljiva je definiciji. To potvrđuje bogatstvo, dubinu i veličinu osobe. Osoba kao subjekt biće je koje nije moguće posve reducirati na jedinku svoje vrste. Istina, čovjek kao ljudska osoba jest individuum unutar ljudske vrste i kao takav posjeduje vlastita obilježja koja ga čine različitim od drugih ljudskih bića, ali i od živih bića drugih vrsta. No, ljudska osoba prvenstveno otkriva originalnost, jedinstvenost i neponovljivost konkretnoga ljudskog bića. To ima zahvaliti duhovno-tjelesnom ili transcendentno-imanentnom ustrojstvu ljudske osobe. S onu stranu svih kategorijalnih razlika, svaka ljudska osoba jedinstveni je subjekt s vlastitom biografijom i (samo)sviješću. Kao takva ljudska osoba izmiče svakom »ovladavanju« pa tako i svakom formalnom kodificiranju. Definicija je prije neko smisljeno razgraničenje, nego podastiranje onog najdubljeg smisla. Smisao ljudske osobe najuvjerljivije dolazi do izražaja u interpersonalnoj komunikaciji koja otkriva da ljudska osoba nije neka zatvorena i samodostatna stvarnost, nego da ona posredstvom svoga tijela, kao vidljivoga organa, izlazi iz sebe i otkriva svoju nevidljivu, ali stvarnu duhovnu nutrinu koja beskrajno nadilazi tjelesnost pomoću

<sup>35</sup> »Naturae rationalis individua substantia«, u: BOETIUS, De duabus naturis et una persona Christi, u: *PL*, 64, 1434.

<sup>36</sup> »Persona significat id quod est perfectissimum in tota natura, scilicet subsistens in rationali natura«, u: T. AKVINSKI, *S. Th.*, I., q. 29, a. 3.



koje ona ulazi u konkretne odnose s drugim osobama, s prirodom i sa svijetom u cjelini.<sup>37</sup> Duhovna nutrina ljudske osobe omogućuje da ona uđe u odnos i s nadsvijetom, tj. s duhovnom zbiljom koju zovemo Bog. Ljudska osoba eminentno je biće odnosa, jer upravo u odnosu otkriva samu sebe kao biće upućeno na drugoga. Ljudska osoba stoga jest odnos, jer samu sebe spoznaje i otkriva kao subjekt upravo u odnosu s drugima, bilo u svijetu (stvorenje) ili nadsvijetu (Duh), u kojemu otkriva vrijednost svojega poziva i dostojanstva te veličinu svoje individualne jedinstvenosti i neponovljivosti.

Ljudska osoba nije oprječna ljudskoj naravi. Ljudska osoba i ljudska narav međusobno se upotpunjuju. Konkretna ljudska osoba ostvarenje je jedinstvene ljudske naravi shvaćene u *metafizičkom* smislu. Ljudska osoba u svom djelovanju odgovara zahtjevima svoje naravi, tj. zahtjevima razuma i slobode. U tim zahtjevima ljudska osoba prepoznaje prava usmjerenja i vrijednosne granice svojega djelovanja. Drugim riječima, ljudska osoba osluškuje poziv svoje duhovne nutrine, tj. razuma i slobode da se ostvari kao subjekt ili kao jedinstveno i neponovljivo biće s dostojanstvom koje nema cijene. Stoga ljudska osoba na putu osobnoga (samo) ostvarenja upoznaje dužnost slobodnoga izbora samo onih odluka koje je uistinu usmjeravaju prema autentičnosti, tj. da maksimalno postane ono što već jest u svojem nutarnjem savršenstvu i dostojanstvu bića koje transcendirira materijalnu zbilju i, kao takvo, opire se totalnom reduciranju na puki objekt bilo koje vrste.<sup>38</sup> Dakle, niti na puki objekt biologije. Pred tajnom ljudske osobe biologija je jednostavno mutava. To nije nametnuti, nego nužni izbor same metafizičke naravi ljudske osobe, s jedne, i naravi biologije kao polja prirodne znanosti, s druge strane. Evolucionizam prekoračuje te inherentne granice i čovjeka kao osobu posve utapa u »lonac biološke juhe«, reducirajući ga na jedan puki prirodni objekt sazdan od fizikalnih nužnosti i slijepe logike razmnožavanja sebičnih gena. Otvoreno odbacivanje metafizike kao temelja jedinstva bipolarnosti tjelesnoga (imanentnoga) i duhovnoga (transcendentnoga) u čovjeku neminovno završava u redukcionističku dekonstrukciju metafizičke naravi čovjeka kao osobe.

## 5. 2. ČOVJEK JE KLICA ODOZDO I RAĐANJE ODOZGO

Nije pretjerano reći da mnogima nije dovoljno poznata misao sv. Tome Akvinskoga koja ističe da se čovjekova bogosličnost posebno očituje u spekulativnom umu, budući da čovjekov odnos s objektom znanja sličí Božjemu odnosu sa stvorenjem.<sup>39</sup> Jedan suvremeni bibličar izjavio je, u kontekstu pojašnjenja značenja slike Božje u

---

<sup>37</sup> Usp. J. GEVAERT, *Il problema dell'uomo. Introduzione all'antropologia filosofica*, ottava edizione, Editrice Elle Di Ci \* Leumann, Torino, 1992., str. 45.

<sup>38</sup> Usp. REU, br. 68.

<sup>39</sup> Usp. T. AKVINSKI, *S. Th.*, I-II, q. 3, a. 5, ad 1.

čovjeku, da »(...) Post 1 ne precizira u čemu se sastoji čovjekova sličnost Bogu«, a odmah zatim nastavlja kako »iz konteksta slijedi da je cijeli čovjek, ne samo duša nego i tijelo, slika Božja«<sup>40</sup>. Budući da je Bog duh (usp. Iv 4, 24) kojega nitko nikada nije vidio (usp. Iv 1, 18), a Isus Krist nam ga je objavio (usp. Iv 14, 9-10), onda već citirani bibličar može s pravom izjaviti: »Međutim, čovjekova sličnost s Bogom očigledno duhovnog je karaktera: sposobnost razmišljanja, razum, slobodna volja, svijest i sve ostalo što je tako karakteristično za ljudsku osobu.«<sup>41</sup> U ovim i sličnim karakteristikama ljudske osobe krije se i očituje čovjekova bogosličnost. Te su karakteristike duhovnoga karaktera, ali one u ljudskoj osobi trebaju tijelo da bi se uopće mogle pokazati i vršiti svoje operacije. S tim se opet vraćamo konceptu »novoga svojstva« koji otkriva jedino ljudske kvalitete: spoznaju, intencionalnost, slobodu i kreativnost. Ideja »novoga svojstva« izrečena je u kontekstu govora o »zakonu evolucije«, dok je ideja duhovnoga karaktera slike Božje izrečena u kontekstu govora o »zakonu stvaranja«. Važno je uočiti da obje ideje ističu jednu te istu stvar, samo u različitim kontekstima i na različite spoznajne načine. Ističu čovjekovu posebnost, jedinstvenost i specifičnost u prirodi ili stvorenju.

Nema nikakve sumnje da je u biblijskom opisu stvaranja čovjeka »(...) čovjek shvaćen kao član životinjskoga svijeta *kao najplemenitije, najsavršenije i najljepše među svim životinjama s kojima sjedi za istim stolom*. Ova je misao sadržana i u činjenici da je čovjek stvoren zajedno sa životinjama u isti dan«<sup>42</sup>. Nasuprot tomu valja se posve dobronamjerno zapitati zašto u opisima prirodnoga nastanka i razvoja čovjeka od strane evolucionizma »čovjeku nije makar implicitno, ako već nije eksplicitno, dopušteno da bude članom duhovnoga svijeta kao jedino biološko, tjelesno i smrtno biće među svim duhovima s kojima sjedi za istim stolom«. Čovjek kao osoba to ne samo zaslužuje, nego i zapovijeda.

Čovjek je kao osoba i ambivalentno biće. U sebi nosi i osjeća duboke neuravnoteženosti. S jedne strane teži k dobru, a s druge strane čini zlo. Budi se sretan, a o podnevu je već tužan i nesretan. Kad je zadovoljan, nitko mu nije ravan, a kad je nezadovoljan, svi su mu krivi. Sve to dokazuje da je čovjek u sebi ranjeno biće. Teologija tu ranu zove imenom grijeha. No, bez obzira na tu ljudsku slabost, koju je Isus Krist definitivno izliječio u djelu otkupljenja, čovjek jednostavno zaslužuje da mu se prizna cjelovito ustrojstvo i dostojanstvo osobnoga – a to znači i duhovnoga i tjelesnoga – bića koje nije samo rezultat prirodnoga spleta sasvim slučajnih okolnosti, nego je i ljudska osoba, tj. slika Božja i plod vječne Ljubavi koja ga je dozvala u postojanje i dala mu sposobnost zajedništva života sa sobom. Čovjek treba motiv,

<sup>40</sup> A. REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka. Egzegeza i biblijska teologija Post 1-3 s uvodom u Petoknjžje*, str. 80.

<sup>41</sup> *Isto*.

<sup>42</sup> *Isto*, str. 67.

sredstva i svrhu osobnoga rasta i usavršavanja, a »biološka juha« pruža mu samo krvavu borbu, beskompromisno natjecanje i slijepo služenje genima i njihovim prohtjevima. Čovjek treba pomoć na putu osobnoga očovječenja, a ne uvjeravanje da je samo dvonožna životinja koja slučajno misli i govori. Motiv i pomoć mu pruža nadnaravna vjera u osobnoga Boga trojstvene ljubavi Oca i Sina i Duha Svetoga na čiju je sliku stvoren tako čudesno (usp. Ps 139, 14).

### 5. 3. TEOLOŠKO POJAŠNENJE POČETKA I UZROKA STVARANJA

Ranije spomenute datosti biblijske protologije daju svjedočanstvo o veličanstvenom djelu Božjega stvaranja na početku. Smisao početka svijeta po biblijskoj objavi nije istoznačan s početkom kako ga tumače prirodne znanosti. Nesporazumi su neminovni pa treba iznijeti pojašnjenje. »U odnosu na nauk *creatio ex nihilo* teolozi mogu zapaziti da teorija *Big Banga* ne protuslovi tom nauku, uz uvjet da je moguće tvrditi da pretpostavka jednoga apsolutnog početka nije znanstveno neprihvatljiva. Budući da teorija *Big Banga* u stvarnosti ne isključuje mogućnost jednoga prethodnog stadija materije, moguće je otkriti kako ona navodno daje jednostavno *indirektnu* potporu nauku *creatio ex nihilo*, iako se on kao takav može spoznati samo posredstvom vjere.«<sup>43</sup> Početak, o kojemu daje svjedočanstvo biblijska objava, ne smijemo brkati s početkom prvoga trenutka u vremenskom tijeku, kako ga čovjek opaža svojim razumom. Njega treba shvatiti u smislu radikalnoga početka koji odgovara na pitanje razloga postojanja onoga što je započelo postojati u vremenu.<sup>44</sup> Tu stojimo pred značenjem početka u smislu iskona koji odgovara na pitanje »zašto?« svijet i u njemu život i čovjek postoje. Postoje zato jer ih je u postojanje dozvao Bog.

Biblijska protologija, nadalje, daje svjedočanstvo o Bogu kao jedinom uzroku stvaranja. Suvremene evolucionističke rasprave o evolutivnim mehanizmima često polaze od krivoga poimanja naravi božanske uzročnosti. Naime, među ateistički nastrojenim evolucionistima uočava se izjednačavanje božanske i prirodne uzročnosti. Takvo izjednačavanje dovodi od izbora »ili-ili«, a to je posve krivo i nepotrebno. Potrebno je tu stvar pojasniti. »Mnogi neodarvinistički znanstvenici, ali i neki njihovi kritičari, zaključili su da ako je evolucija jedan radikalno kontingentan materijalni proces, onda u njemu nema mjesta za providnosnu božansku uzročnost. (...). Ipak je važno primijetiti da prema katoličkom shvaćanju božanske uzročnosti, prava kontingentnost u redu stvorenja nije nespojiva s intencionalnom božanskom Providnošću. Božanska uzročnost i stvorena uzročnost radikalno se razlikuju u naravi, a ne samo u stupnju. Stoga čak ishod jednoga uistinu kontingentnog prirodnog procesa može jednako odgovarati Božjemu pro-

---

<sup>43</sup> CS, br. 67 (emfaze su u tekstu).

<sup>44</sup> Usp. J.-M. MALDAMÉ, Podrijetlo života u filozofiji i u teologiji, u: *Svesci* 94(1998.)5.

vidnosnomu planu za stvorenje.«<sup>45</sup> Katoličko shvaćanje uzroka potvrđuje tri međusobno povezane stvari.

Prvo, Bog nije uzrok pored drugih prirodnih uzrokâ. Da je tomu tako, Bog bi bio »konkurencija« prirodnim uzrocima, uključujući i prirodne uzroke koji su doveli do povoljnih uvjeta za evoluciju svemira, galaktika, solarnoga sustava, Zemlje, života i čovjeka, a to je apsolutno neprihvatljivo. Naime, da je tomu tako trebali bismo se radikalno odlučiti ili za Boga ili za evoluciju, a to uopće ne zahtijeva katolička vjera u osobnoga Boga Stvoritelja.

Drugo, Bog je univerzalni transcendentni uzrok. To znači da Bog nije samo uzrok svega što postoji (*existentia*), nego je On ujedno uzrok svim drugim postojećim uzrocima (*causa causarum*). To opet znači da Božje djelovanje u svijetu ne zamjenjuje djelovanje prirodnih uzrokâ, nego ih Bog svojim providnosnim djelovanjem podržava u njihovu prirodnom djelovanju i može ih usmjeravati k ciljevima koje On želi. Glede biološke evolucije može se reći da »posredstvom djelovanja prirodnih uzrokâ Bog izaziva nastanak onih nužnih uvjeta za pojavu i postojanje živih organizama i, k tomu, za njihovo razmnožavanje i raznolikost. Usprkos postojanju znanstvene rasprave o stupnju empirijski primjetnoga planiranja ili intencionalnosti u tim procesima, oni su *de facto* doveli do pojave i razvoja života«<sup>46</sup>. Ako je priroda puna reda, sklada i zakonitosti, a dokaz tomu je ne samo čovjek, nego i prirodne znanosti koje to mogu biti zahvaljujući upravo prirodnom redu, skladu i zakonitostima, onda je spoznajno i logički moguće konstatirati, to jest *de iure*, ono isto što vlastitim očima konstatiramo *de facto*. »Božje djelovanje jedino je koje se može sjediniti s nekim drugim djelovanjem, a da ga pri tomu ne mijenja, a još manje iskrivljuje.«<sup>47</sup> Bog je apsolutno transcendentan pa se stoga i njegovo djelovanje događa na razini transcendentne uzročnosti. Bog dakle nije konkurent prirodnim uzrocima, nego je njihov autor i planer. Drugim riječima, Bog nije biće pored drugih bića, nego je Izvor svakoga bića i svega što jest.<sup>48</sup> U duhu toga sasvim je opravdano zaključiti da svaka tvrdnja koja zagovara apsolutnu slučajnost reda u prirodi ne počiva na prirodnoznanstvenom dokazu, nego na osobnom uvjerenju promicatelja. To onda više nije stvar prirodne znanosti i njezinih dokaznih mogućnosti, nego osobnoga uvjerenja ili svjetonazora. Skrivanje takva stava pod plašt prirodnoznanstvenoga dokaza notorna je ideološka zlouporaba prirodne znanosti.

Treće, božanska uzročnost može biti i stvarno jest aktivna u procesu koji je i kontingentan i vođen. Naime, bilo koji evolutivni mehanizam i proces jest takav kakav

<sup>45</sup> CS, br. 69.

<sup>46</sup> CS, br. 68 (emfaza je u tekstu).

<sup>47</sup> J.-M. MALDAMÉ, Podrijetlo života u filozofiji i u teologiji, str. 5.

<sup>48</sup> O tomu sustavno i uvjerljivo raspravlja u svojoj najnovijoj knjizi: usp. J.-M. MALDAMÉ, *Création par évolution: Science, philosophie et théologie*, Editions du Cerf, Paris, 2011.

jest samo zahvaljujući Bogu koji ga je takvim stvorio. Prema tomu, ne postoji, jer uopće ne može postojati, neki evolutivni mehanizam i proces koji ne bi bio vođen od božanske Providnosti. Razlog tomu je već uključen u prethodnom pojašnjenju. Božanska uzročnost, kao *causa causarum*, ujedno je prvi činitelj koji se proteže na sva bića i to ne samo na načela vrste, nego i na individualna načela. U onolikoj mjeri u kojoj određena stvar sudjeluje na bitku, u tolikoj mjeri podložna je božanskoj Providnosti koja jest apsolutna punina Bitka.<sup>49</sup> U ranijim promišljanjima ustvrdili smo da je iz perspektive biblijske objave čovjek, žena i muškarac, vrhunac i kruna stvorenja. No, »čovjek može biti kruna stvorenja samo zato što je on po mjeri bitka imanentni dio stvorenja«<sup>50</sup>. Danas je gotovo svima barem približno poznata mjera bitka kojom je čovjek imanentni dio stvorenja, odnosno kojom čovjek sudjeluje u stvorenju. Ipak, kad se spomene evolucija, onda mnogi sumnjičavo reagiraju, jer nisu sigurni u valjanost evolucijske mjere kojom čovjek sudjeluje u stvorenju. Problem se dakle sastoji u pitanju je li čovjek, a za vjernika stvorenje na sliku Božju, također učinak prirodnoga evolutivnog procesa? Tko se pomnije zamisli nad prethodnim pojašnjenjima, odgovor će mu se na to pitanje nametnuti sam od sebe.

### Umjesto zaključka

Umjesto zaključka navest ćemo jednu izjavu Drugoga vatikanskog koncila, koja nekako sažima raniju misao o ljudskom dostojanstvu i potrebi autentičnoga usavršavanja čovjeka, u skladu s onim što ga uistinu čini jedinstvenim i uzvišenim bićem. »U naše je vrijeme čovjek postigao zamašne uspjehe time što je napose istraživao i sebi podvrgavao materijalni svijet. No čovjek je ipak uvijek tragao za dubljom istinom i nalazio ju je. Um se, naime, ne da ograničiti na puke pojave, nego je sposoban s pravom sigurnošću doprijeti do duhovne zbilje, makar je zbog grijeha djelomično zasjenjena i oslabljena. U konačnici razumska se narav ljudske osobe usavršuje i treba usavršavati mudrošću, koja blago privlači čovječji duh da traga za istinom i dobrom i da ih ljubi; njima prožet, čovjek je po vidljivomu vođen prema nevidljivomu. Našemu je, pak, dobu takva mudrost potrebija negoli proteklim stoljećima, kako bi sve ono novo što čovjek otkriva postalo čovječnijim.«<sup>51</sup> Otkriće »zakona evolucije« treba služiti čovjeku da postane čovječniji, a ne ga ponižavati avetima animalizacije i raspirivanja životinjskih nagona i strasti. Da bi »zakon evolucije« služio istinskoj humanizaciji i personalizaciji čovjeka, a ne tek pukom veličanju čovjekove animalnosti, potreban je dar mudrosti. Ljudska mudrost neupitni je dokaz prisutnosti duha u čovjeku. To je dar prirode, a nas zanima nadnaravni dar Duha Svetoga. Polemičko sučeljavanje s evolucionizmom zaključujemo mišlju

---

<sup>49</sup> Usp. T. AKVINSKI, *S. Th.*, I, q. 22, a. 2. Također usp. CS, br. 69.

<sup>50</sup> To kaže dominikanski teolog Schenk tumačeći nauk sv. Tome o svrhovitosti stvorenja u: R. SCHENK OP, Čovjek – kruna stvorenja?, u: *Svesci* 82-84(1994.), str. 82.

<sup>51</sup> GS, br. 15.

da uspjeh poruke i određene ideje uopće ne ovisi o argumentu snage, nego o snazi argumenta. Snagu argumenta kršćanima osigurava »(...) jedini Mudri, Bog, po Isusu Kristu« (Rim 16, 27). Kršćaninu je ta Mudrost danas potrebija nego ikad prije, jer stanje krize, s kojim se njegova Crkva i čovječanstvo suočavaju, nema rješenje u shvaćanju čovjeka kao »lonca« u kojemu ključa »biološka juha«, nego u priznanju i poštivanju dostojanstva ljudske osobe stvorene na sliku Božju i otkupljene na sliku Kristovu. Mudrost opominje: »Ne budite nerazumne životinje, budite razboriti!«<sup>52</sup>

---

<sup>52</sup> C. MICHON, Ne budite nerazumne životinje, budite razboriti! (prema svetom Tomi), u: *Svesci* 96(1999.), str. 45.



**FREEDOM AND RATIONALITY IN THE LIGHT OF  
EVOLUTIONISM AS A TOTAL WORLDVIEW OR:  
Question about Man in the Light of Creation and Evolution?**

**Tonči Matulić\***

**Summary**

*The author engages in polemics with the idea of evolutionism as a total worldview in the light of Christian understanding of man as a person created in God's image. The author does not controvert the postulates of the theory of evolution within the strict borders of natural science, but rather with the theory of evolution that is emerging as an ideology with hegemonic pretensions on the ultimate truth about the origin of life and man. For greater clarity of presentation the article is divided into five parts, not including the introduction with some epistemological explanations and the concluding thoughts. The first part unmasks the fallacy of evolutionism as a total worldview, with emphasis on the clear distinction of levels of reality and modes of cognition. The second part puts emphasis on fear caused by evolution and the need to free oneself from that fear for the reason of sober and rational distinction between fact and fiction, true and false. The third part brings some polemical accents against evolutionism as a total worldview, and the fourth part narrows and specifies the problem further, regarding the interpretation and understanding of the nature in general, and human nature in particular. After that, in the fifth and last part, the author gives a short account of the Christian view of man as a being created in God's image in the light of biblical revelation and then explains in detail the Christian understanding of man as a person in the light of its irremovable metaphysical nature, i.e., spiritual-corporal or transcendental-immanent unity. On grounds of these considerations the author moves on to remind that man as a biological species homo sapiens indeed grows from below, but as a human person with its specific metaphysical nature they are born from above. Because the subject belongs to the challenges and problems between »the law of evolution« and »the law of creation« in the context of necessary dialogue between faith and reason, that is, theology and natural science, the author*

---

\* Prof. dr. sc. Tonči Matulić, Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb, Vlaška 38, 10001 Zagreb, Croatia, matulic@theo.kbf.hr

*in the end explains the theological understanding of the beginning, in terms of the creation of the world and the cause of creation, in terms of God's causality in the act of creation and/or through mechanisms and processes of evolution.*

**Keywords:** *evolutionism, the theory of evolution, natural science, nature, creation, theology, human nature, freedom, rationality, man, human person, the image of God.*